

ОСТАВА РИМСКИХ АУРЕУСА ИЗ БЕОГРАДА

У збирци Љубомира Ковачевића која се чува у Нумизматичком одељењу Народног музеја у Београду налази се остава ауреуса нађена у Београду. У делу архиве Љубомира Ковачевића, која се такође чува у Народном музеју, сачувана су два листа на којима је целокупан списак нађених комада, описаних и одређених по Коену. Испред пописа су подаци о налазу и дословно пише: „Златни римски новци, нађени у Београду, близу цамије (Батал-цамија, примедба М. В.), 1889 године. Ове је новце, на броју 27 комада, нашао један радник (звао се Давид), од којих је један комад продао неком апотекару, а остали су купљени за моју збирку.“ Данас је у збирци сачувано 24 комада новца, док су два нестала. У нашем каталогу су описани под бројевима 25 и 26 према поменутом списку Љ. Ковачевића. Мислим да им треба дати пуну вредност јер су тачно описани и одређени по Коену, осим тежине и пречника. Остава садржи следеће владаре:

Нерон	2 ком.
Отон	1 ком.
Веспасијан	6 + 1 ком.
Тит	3 ком.
Домицијан	5 ком.
Нерва	1 ком.
Трајан	6 + 1 ком.
Матидија	1 ком.
Хадријан	1 ком.

Укупно: 26 ком.

Неронови комади сачувани у остави су обичних реверса — ROMA, који стоји у вези са обновом Рима после пожара 64. године¹ и IUPPITER CUSTOS, кован после Пизонове завере 65. године.² Титула на аверсима NERO CAESAR AVGVSTVS при-

пада времену 64—66. год., што тачно одговара времену реверса.³

Отонув комад са реверсом VICTORIA OTHONIS је исто тако без неких особитости.

Веспасијанов новац припада ковници у Риму. Реверс NEP RED је кован после срећног повратка Веспасијана и Тита из Јудејског рата 70—71. године. Веспасијанова победа над Партима 75. год. приказана је на комаду из наше оставе са реверсом COS VIII, на коме Викторија крунише Веспасијана. Остали комади као FORTVNA AVGVST, ANNONA AVG и Титов реверс CERES AVG показују тежњу Веспасијанове политике за обнављањем пољопривреде и просперитета у Италији и могли би да се датују у 78. годину.⁴ Комади Веспасијана и Тита са реверсом PAX AVG су у вези са њиховим цензоратом 1. јула 73. године. Иако су истовремени, у обради се нешто разликују. Док је Веспасијанов комад много финије и прецизније обрађен, са тањим словима, јасно моделованом столом на фигури Пакса, лепо моделованим кадуцејем са крилима и палмином граном, дотле се код Титовог осећа извесна грубост. Слова су много шира и помало разливена, на хаљини се не осећа онаква живост бора као код претходног, а кадуцеј, и палмина грана су доста шематски урађени. Портрети су индивидуални за оба владара, али док је Веспасијанов много ужи те између лица и натписа остаје доста места, Титов заузима скоро цео простор у средини. Све ово говори о две мајсторске руке. Но врат и део попрсја, као и поставка трака венца идентични су и код једног и код другог владара. Веспасијанов комад је код Коена под бр. 297 назначен као сребрн. Овакав златник је нађен у остави из Земуна,⁵ а налази се и у колекцији Хантер и Британском музеју.⁶

И остали Титови, а делимично и Домицијанови комади из оставе ковани су у време Веспасијана. Титов реверс COS VI кован је после поменуте римске победе над Партима. Домицијанов комад са реверсом COS V припада истој серији. Његов реверс PRINCEPS IVVENTVTIS је из 74. године, а овакав реверс налазимо и у време владавине Тита 80. године. Из самосталне владе Домицијана су реверси GERMANICVS COS XIII и GERMANINCVS COS XVII. Портрет на последњем комаду на аверсу је гологлав, по чему се разликује од комада описаних код Коена и RIC-а. Према конзулату датује се у 95—96. годину. Консекрациони комад Веспасијана (бр. 25) кован је вероватно 81—82. године.

Нервин комад са реверсом SALUS PUBLICA носи општи карактер његове владе која је протекла у миру и доброј управи. Сви типови реверса овог времена уведени су још под Галбом, што потврђује сличност обојице владара: и једног и другог је прихватио Сенат и сматрао их својима, поготову после непријатне владавине Нерона или Домицијана.

У остави нису заступљени новци из првих година Трајанове владе. Комад бр. 18 са реверсом DACICVS COS V PP ишао би у годину 104—105, што је потврђено његовим аверсом IMP CAES NERVA TRAIAN AVG GERM, који је сигурно из првог дела ковања са титулом COS V на реверсу.⁷ Портрет је још увек везан за прву емисију (пре 103. године), са широким ликом, индивидуалним цртама и јаким вратом. Слова натписа су широких црта. Овај комад следи емисија IMP TRAIANO AVG GER DAC PM TR P COS V PP на аверсу и SPQR OPTIMO PRINCIPI у храстовом венцу на реверсу, венцу који је Трајан добио од сената и римског народа за велике заслуге нарочито после дачких ратова. У остави се налазе два комада који се разликују у представи на аверсу. На комаду бр. 20 попрсје се види с леђа у оклопу, огрнуто палудаментом, док је на комаду бр. 19 попрсје наго са егидом на левом рамену. Овај комад је непознат у литератури, а по стилу портрета стоји између бр. 18 и бр. 20. Глава је нешто шири него на другом комаду, те заузима већи простор у пољу, врат је јачи и здепастији. Чело је наглашено испупчено, док брада није толико наглашена као на каснијим комадима. Код портрета другог новца глава је мања, тако да остаје доста простора између ње и натписа. Брада је наглашена, као и мишићи на врату. Овај портрет већ добија основне карактеристике каснијег портрета: помало је идеализован, али се већ осећа лик старијег владара. Док

су слова на натпису аверса и код једног и код другог комада ситнија, са танким линијама, реверс комада са нагим попрсјем има крупна слова, широких црта. Венац је немарније урађен, без већег обраћања пажње на детаље листова и плода. Трака која доле спаја крајеве венца је мала са једва приметним машнама. На комаду с оклопом натпис на реверсу је дат ситнијим словима, с ужим линијама, мада су редови сувише збијени нагоре. У обради венца поклоњена је већа пажња обради листова и плодова, који се виде до ситница. Исто тако, трака је слободније моделована, са већим машнама и крајевима који лепршају.

У аукционом каталогу А. Хеса из 1951. год.⁸ налази се комад близак бр. 20, са исто урађеним реверсом и словима на аверсу (сл. 25). Стилске особине портрета су исте, но овде је глава много шири тако да захвата скоро цео простор у пољу. Идентичан комад је нађен у остави из Корбрица — Енглеска.⁹

Рад првог реверса је далеко тежи, грубљи, док се на последња три осећа елегантија карактеристична за ово време. Први комад је очито стилски везан за први период ковања Трајановог новца.

Ове комаде следи комад из емисије са реверсом COS V P P SPQR OPTIMO PRINCIPI. У одсечку је натпис REST ITAL. Попрсје на аверсу је у оклопу, виђено с леђа. Глава заузима скоро цео слободан простор, а црте лица нису тако индивидуалне као код ранијих комада. Слова натписа су широко конструисана, са широким цртама. Овај комад стоји на прелазу из петог у шесте конзулат.

Широки аспекти Трајанове политике, обнављање Италије са заштитом деце (ALIM ITAL), посвећивање пажње ситном земљопоседу, изражени су у „обнављајућој“ групи (REST ITAL). Обезбеђење сирочића могло се извршити задуживањем поседа, и „обнављање Италије“ је било значајније него „Alimentatio“. Ово се огледа и у представи реверса где Трајан подиже клечећу Италију, а између њих стоји дете (вероватно представа сирочета).¹⁰

Посматрајући портрете на комадима из оставе, као и наведене паралеле, долазимо до одређене хронологије за емисију SPQR OPTIMO PRINCIPI у венцу. Ми не бисмо могли да прихватимо у потпуности Mattingly-ево мишљење да варијације портрета не иду толико на рачун временског развоја, колико на рачун израде печата у официнама,¹¹ јер комади у београдској остави јасно показују временски развој стила портрета. Још увек је несигурна претпоставка о раду неколико официна у римској ков-

ници, па је засада оправдано мишљење да су печати израђивани у једном центру и затим слани ковницама,¹² што би ишло у прилог нашем мишљењу.

На почетку Трајанове владавине портрет на аверсу показује велику главу која испуњава цело поље, гледану углавном са стране, са јаким цртама лица. То је вероватно оригиналан Трајанов портрет — лик моћан, нешто пун — дубоких очију, испупченог чела, јаким усана и браде.¹³ Слова натписа су такође велика. Овај први портрет среће се до 105/6. године. Овом периоду припада први Трајанов комад у остави (каталог бр. 18). После 105/6. године портрет се смењује, он је лепши, мање суров, више идеализован, али у првим емисијама још увек уско везан за портрет из 105/6. године, што најбоље показује портрет комада бр. 19, који бисмо датовали у 106/7. год. Овде бисмо изнели једну хипотезу, за коју нам основу дају комади из оставе. Уколико није у оквиру римске ковнице радило више официна, врло је вероватно да се у периоду од 105/6. до 111. године, тј. у периоду петог конзулата портрет мењао током једне године, тако да би у 107/8. изгледао као на комаду бр. 20. Током ове године портрет је добио веће димензије, као на примерцима из аукционог каталога и оставе из Корбрица, и био је у употреби у 109 год. У даљем развоју новца ове емисије, са овим типом реверса, легенда се скраћује у SPQR OPTIMO PRINC¹⁴ са пажљиво урађеним венцем. Портрет на аверсу стоји на средини између нашег бр. 20 и комада из аукционог каталога и Корбрица и вероватно је кован паралелно с њима током 109. године.

У 110. години мења се легенда на реверсу јер се проширује титулом COS V која прелази са аверса.¹⁵ Овом ковању припада комад у остави из Корбрица,¹⁶ као и комад који даје Strack¹⁷ са аверсом IMP TRAIANO AVG GER DAC PM TR P и реверсом COS V SPQR OPTIMO PRINC у венцу. Портрет наставља стил портрета из аукционог каталога, али слова легенди, са широким цртама и широко компонована, показују нов стил. Овом стилу портрета и легенди припада комад са REST ITAL из београдске оставе, који Mattingly с правом датује у 110—111. годину према Vota XV.¹⁸

Овај стил портрета и слова наставља се у емисијама шестог конзулата, коме припада последњи Трајанов комад у остави са легендом на аверсу IMP TRAIANVS AVG GER DAC PM TRP COS VI PP, а на реверсу у одсечку FORVM TRAIANI. Трајан је свој шести и последњи конзулат добио 112.

године. Емисије овог периода, у које спада и FORVM TRAIANI, следе емисију са реверсом SPQR OPTIMO PRINCIPI и могу се ставити у период од 112. до 115. године.¹⁹ Ова емисија укључује и реверсе са PRO-FECTIO AVG, пут Трајана из Рима у јесен 113. (или из Антиохије рано 114.) затим REX PARTHUS — излазак парћанског краља Партамазириса пред Трајана код Елегије у лето или у јесен 114, CONSERVATORI PATRIS PATRIAE — Јупитер штити Трајана за време великог земљотреса у Антиохији у зиму 114—115 године.²⁰ FORVM TRAIANI — тријумфални лук на форуму у Риму — припада грађевинској делатности Трајана заједно са Базиликом Улпијом, Трајановим стубом и коњаничком Трајановом статуом. Реверси са Базиликом Улпијом и Трајановим стубом налазе се већ у најдоцнијим емисијама петог конзулата 111. године и прелазе у шести конзулат, тако да све четири грађевине заједно припадају најранијем ковању шестог конзулата у 112. години.²¹

Матидија, Трајанова сестричина, заступљена је у остави једним комадом. Новац са њеним ликом кован је после смрти мајке Марцијане 114. године са реверсом PIETAS AVGVSTA.²²

Хадријан 120. године креће на пут по Шпанији, Германији и Британији.²³ Из тог времена је последњи комад у остави са аверсом IMP CAESAR TRAIAN HADRIANVS AVG и реверсом PM TR P COS III. Нептун стоји окренут налево са трозупцем и акростолиумом. Исти тип портрета као на овом комаду налази се на комадима са представом Херкула Гадитанског и Минерве Гадитанске.²⁴ Ови комади вероватно припадају каснијем ковању у току 121. и 122. године, када је Хадријан већ био у Шпанији и посетио родни град Гадес. Мислимо да је реверс са Нептуном нешто ранији, са почетка пута, и да треба да се датује у 120. годину, јер је Нептун требало да штити императора на путу преко мора. Strack²⁵ је изнео претпоставку да је постојао јак култ Нептуна у Гадесу, самим тим што је Гадес на мору, а познат је новац овог града из Августовог времена са акростолиумом, што је атрибут Нептуна на нашем комаду. Ми бисмо ипак били склонији првој претпоставци и датовали бисмо комад из оставе у 120. годину или чак на сам крај 119. године. Ова, 120. година, би била и датум када је закопана остава. Комад је тако савршено очуван, са изванредно оштрим ивицама и представе и слова, што показује да није био скоро никако у оптицају, већ да је дошао само који месец после ковања

у руке сопственика оставе, непосредно пред њено закопавање.

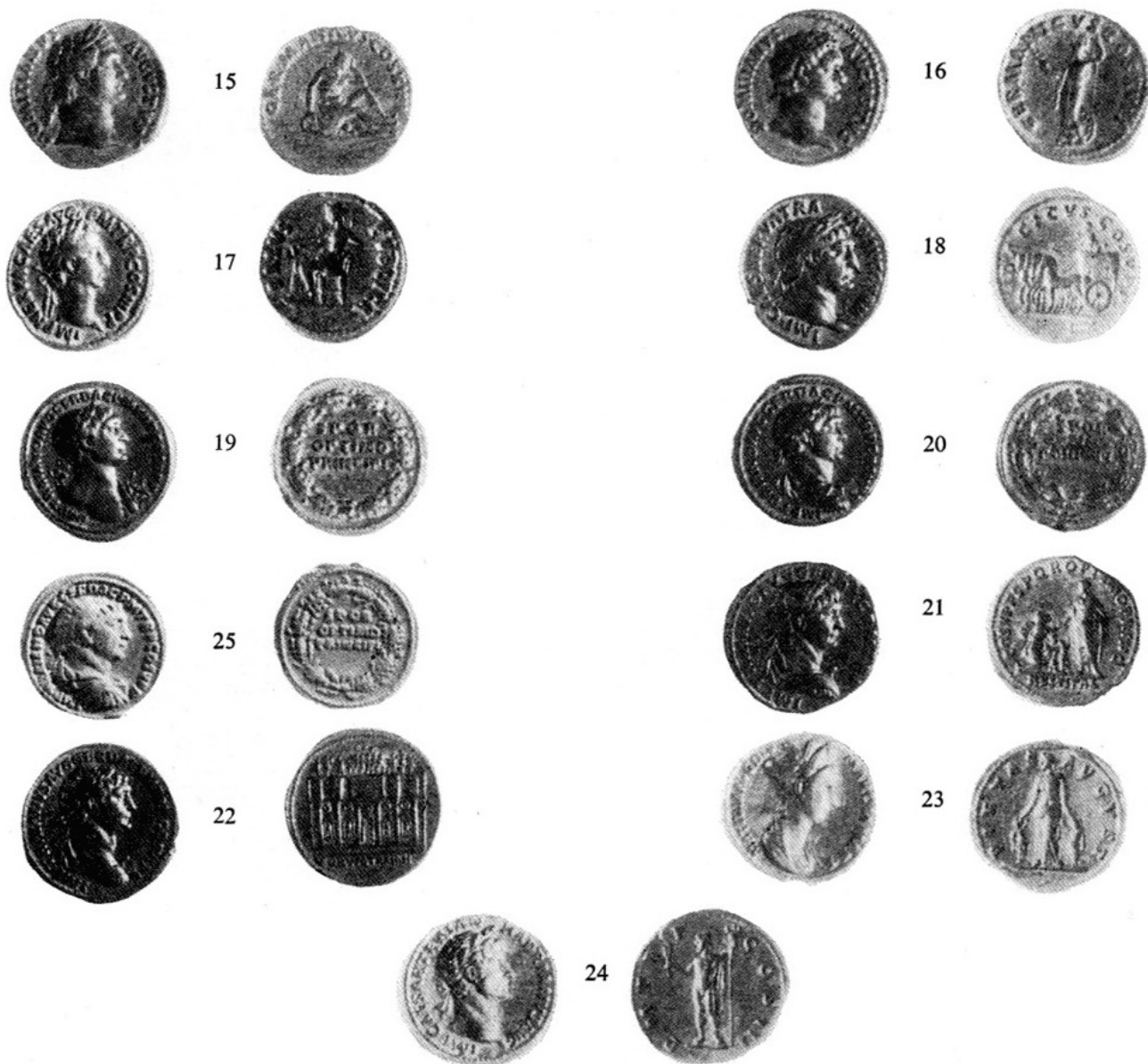
Постављају се два питања: коме је припадала остава, да ли војнику или цивилу;

и који је то историјски догађај условио склањање оставе. На друго питање је много теже одговорити. Хадријанова влада је позната као мирна, без већих трзавица и упа-

Бр. 1—14. Остава из Београда

№ s L à 14 — Dépôt de Belgrade

Бр. 15—24. Остава из Београда; бр. 25 из аукционог каталога А. Хеса.

15 — 24 Dépôt de Belgrade; 25 — Du catalogue des enchères de A. Hess.

да варвара.²⁶ Већим догађајима могли би се сматрати поход у Британију²⁷ 117. год. и Германију 121/122. год.,²⁸ али су они несигурни. У Мезији се не помиње никакав упад варвара или спремање за рат. Ако претпоставимо да је оставу закопао војник, то би можда значило да је *Legio IV Fl.* послала негде вексилацију са којом је и овај војник кренуо и више се није вратио, али ни за ово немамо сигурних података. Да је ипак у питању војник говори чињеница да је од Домицијановог времена повећана војничка плата, те су поред 3 дела од по 75 денара, што чини 225 денара годишње, војници добијали и четврти део плаћан са три злат-

ника у вредности 75 денара.²⁹ Остава је садржавала 27 златника, што би могла да буде деветогодишња уштеђена војничка плата. Истина је да се у остави налазе комади широког временског распона. Али и састав других остава ауреуса нађених у нашој земљи показује приближно исти састав,³⁰ а сличан има и поменута остава из Корбрица, која обухвата новце од Нерона до Марка Аурелија.³¹ Ово показује да је новац био врло дуго у употреби, нарочито златан, па није ретко ни да се и у оставама денара налази сличан распон.³² Према томе, распон не би био препрека нашем мишљењу. Оно је вероватно и ако се узме у

обзир да су у остави изванредно очувани последњи комади, који су могли бити задња плата.

Батал-џамија се налазила на углу Косовске и Влајковићеве улице.³³ Иако је била порушена још 1878. године, назив места је остао још дуго у употреби, па можемо са сигурношћу тврдити да је остава нађена у овој околини. Цео овај крај је познат по римским гробовима.³⁴ Проф. Васић помиње да су приликом копања темеља за Парламент нађени антички објекти, и то два римска суда и један жижак.³⁵ При копању темеља за палату Танјуга 1948. године у Таковској улици нађене су 4 римске гробнице. У једној од њих нађен је новац Септимија Севера а око ње новци Домицијана, Трајана, Хадријана, и Антонина Пија.³⁶ Не наводи се да ли су новци били бакарни или сребрни, што је за датацију од особите важности. Такође се наводи само да су новци нађени испод и изнад гробнице, али се не каже чији су били испод а чији изнад. За нас би било од значаја ако су новци до Хадријана нађени испод нивоа гробнице јер би то указивало да је гробница грађена на старијем римском слоју. На углу Вајковићеве и Косовске откривена је гробница у којој је нађен жижак из III века.³⁷ У улици Мајке Јевросиме бр. 35 нађена су три новца Антонина Пија и гробнице.³⁸ Публикујући неколико гробница из Улице Мајке Јевросиме бр. 47, В. Кондић је на основу конструкције и нађеног материјала у њима

прецизно датовао део некрополе на простору између Мајке Јевросиме и Ташмајдана у другу половину трећег века.³⁹

Све ово би указивало да је некропола дуж пута *Singidunum — Viminacium*, нарочито у делу између улица Мајке Јевросиме, Косовске, Влајковићеве, Булевара Револуције, Таковске улице и Ташмајдана почела да се употребљава почетком трећег века.⁴⁰

Наша остава, а можда и новац откривен у Таковској улици, говорили би да је претварања некрополе постојало какво римско насеље у овом делу. Тај део је излазио из ареала римског каструма, а сигурно и из ареала канабе око њега. Могли бисмо зато помишљати и да је постојао неки фундус са вилом рустиком, што би допуштало претпоставку да је остава припадала неком грађанину — власнику виле, трговцу, можда ветерану или неком другом лицу.

Данас је немогуће установити под којим је условима остава откривена, а не зна се ни да ли је на месту налаза било остатака архитектуре. О томе код Ковачевића нема података. Било би интересантно знати да ли су новци пажљиво закопани, што би сведочило о ризници, или су на брзину бачени у земљу због блиске опасности. На овом простору нису до сада вршена систематска археолошка ископавања која би нам дала више података о животу у I и II веку н.е., те све остаје у свету претпоставки.

КАТАЛОГ⁴¹

Скраћенице:

RIC = *Mattingly — Sydenham, The Roman Imperial Coinage, vol. I i vol. II.*

BMC = *Mattingly, Coins of the Roman Empire in the British Museum, vol. II i vol. III.*

C. = *Cohen, Description historique des monnaies frappées sous l'empire romain, Tome I i II.*

П = пречник.

Т = тежина.

НЕРОН

Рим

64 — 66 год.

1) Ав. NERO CAESAR AVGVSTVS. Попрсје, наго, на д. На глави ловоров венац.

Рв. ROMA у отсечку. Рома седи на оклопу на л. Држи Викторију и паразонијум.

RIC I, стр. 148, бр. 50 С. 257 П=18 мм. Т=7,047 гр. ↑↘

2) Ав. NERO CAESAR AVGVSTVS. Глава на д. На глави ловоров венац.

Рв. IVPPITER CVSTOS. Јупитер седи на престолу на л. Држи муњу и дугачак скиптар.

RIC I, стр. 148, бр. 45 С. 118 П = 18 мм Т = 7,161 гр. ↑↘

ОТОН

Рим

69 год.

3) Ав. IMP OTHO CAESAR AVG TR P. Глава, гологлава, на д.

Рв. VICTORIA OTHONIS. Викторија иде на л., држи венац и палмину грану.
RIC I, стр. 220, бр. 15 С. 23 П = 19 мм.
Т = 7,149 гр. ↑↘

ВЕСПАЗИЈАН

Рим

- 4) Ав. IMP CAES VESP AVG PM. Попрсје, наго, на д. На глави ловоров венац.
Рв. NEP RED. Нептун стоји на л., д. нога на кугли. Држи акростолиум и скиптар.
RIC II, стр. 19, бр. 35 BMC II, стр. 9, бр. 54 С. 272 П = 17 мм. Т = 7,082 гр. ↑↘

73 год. (задњи део)

- 5) Ав. IMP CAES VESP AVG SEN. Глава на д. На глави ловоров венац.
Рв. PAX AVG. Пакс стоји на л., ослоњена л. руком на стуб. Држи крилати кадуцеј изнад трonoшца на коме је кеса, у л. руци палмину грану.
RIC II, стр. 21, бр. 63 BMC II, стр. 19, бр. 95 С. 297 (али као денар) П = 19 мм.
Т = 7,304 гр. ↑↑

77 — 78 год.

- 6) Ав. IMP CAESAR VESPASIANVS AVG. Наго попрсје на л. На глави ловоров венац.
Рв. COS VIII у одсечку. Веспасијан стоји на л., држи копље и паразонијум. С његове леве стране стоји Викторија која га крунише, у л. руци држи палмину грану. У центру тачка.
RIC II, стр. 26, бр. 105 BMC II, стр. 38, бр. 205 С. 130 П = 18 мм. Т = 7,254 гр. ↑↘

78 — 79 год.

- 7) Ав. IMP CAESAR VESPASIANVS AVG. Попрсје, наго, на д. На глави ловоров венац.
Рв. FORTVNA AVGVST. Фортуна стоји на л., на олтару. Држи крму и рог изобиља.
RIC II, стр. 28, бр. 123 BMC II, стр. 48, бр. 275 С = 172 П = 19 мм. Т = 7,146 гр. ↑↘
- 8) Ав. CAESAR VESPASIANVS AVG. Глава с ловоровим венцем на д.
Рв. ANNONA AVG. Анона седи на л., држи клас жита, л. руком ослоњена на столицу.
RIC II, стр. 29, бр. 131 BMC II, стр. 51, бр. 292—293 С. 27 П = 19 мм. Т = 7,235 гр. ↑↘

ТИТ

Рим

(ковање у време Веспасијана)
73 год.

- 9) Ав. T CAES IMP VESP SEN. Наго попрсје на д. На глави ловоров венац.
Рв. PAX AVG. Пакс стоји на л., ослоњена л. руком на стуб. Држи кадуцеј изнад

трonoшца на коме је кеса. У л. руци палмина грана.

RIC II, стр. 35, бр. 168 BMC II, стр. 21, бр. 110 С. 131 П = 19 мм. Т = 7,216 гр. ↑↘

77 — 78 год.

- 10) Ав. T CAESAR IMP VESPASIANVS. Глава с ловоровим венцем на д.
Рв. COS VI у одсечку. Рома седи на д. на штиту, држи копље. У пољу л. и д. птице које леге. Крај ногу д. вучица доји близанце.
RIC II, стр. 37, бр. 194 BMC II, стр. 40, бр. 223 С. 64 П = 19 мм. Т = 7,148 гр. ↑↘

78 — 79 год.

- 11) Ав. T CAESAR VESPASIANVS. Попрсје на д. На глави ловоров венац.
Рв. CERES AVGVST. Церес стоји на л. Држи класове жита и мак и дугачак скиптар.
RIC II, стр. 39, бр. 219 BMC II нема, сличан денар стр. 55, бр. 321 С. 30 П = 18 мм. Т = 7,158 гр. ↑↘

ДОМИЦИЈАН

Рим

(ковање у време Веспасијана)
74 год.

- 12) Ав. CAES AVG F DOMIT COS III. Глава на д. На глави ловоров венац.
Рв. PRINCEPS IVVENTVTIS. Спес корача на л. Држи цвет, задиже скут хаљине
RIC II стр. 41, бр. 233 BMC II, стр. 29, бр. 155 С. 374 П = 19 мм. Т = 7,331 гр. ↑↘
- 77 — 78 год.
- 13) Ав. CAESAR AVG F DOMITIANVS. Глава на д. На глави ловоров венац.
Рв. COS V. у одсечку. Заробљеник клечи на д., пружа заставу.
RIC II, стр. 43, бр. 240 BMC II, стр. 42, бр. 231—232 С. 48 П = 19 мм. Т = 7,137 гр. ↑↘

80 год. (ковање у време Тита)

- 14) Ав. CAESAR DIVI F DOMITIANVS COS VII. Глава на д. На глави ловоров венац.
Рв. PRINCEPS IVVENTVTIS. Жртвеник на коме гори ватра.
RIC II, стр. 122, бр. 50 BMC II, стр. 239, бр. 91 С. нема аверс П = 17 мм. Т = 7,259 гр. ↑↘

88—89 год. (самостално ковање)

- 15) Ав. DOMITIANVS AVGVSTVS. Глава на д. На глави ловоров венац.
Рв. GERMANICVS COS XIII. Германија седи на д., на штиту, плачући. Испод поломљено копље.
RIC II, стр. 169, бр. 127 BMC II, стр. 329, бр. 143 С. 148 П = 19 мм. Т = 7,560 гр. ↑↘

95 — 96 год.

- 16) Ав. DOMITIANVS AVGVSTVS. Попрсје на д. Глава гологлава.

- Рв. GERMANICVS COS XVII. Атина стоји на л. Држи муњу и хасту. Доле штит. RIC II, стр. 177, бр. 200 С. 166 П=18 мм. Код RIC-а и Коена глава је овенчана лоровим венцем, док је овде голо-глава.
- НЕРВА
Рим
97 год.
- 17) Ав. IMP NERVA CAES AVG PM TR P COS III P P Глава с лоровим венцем на д. Рв. SALVS PVBLICA. Салус седи на столици с високим наслоном, на л. У д. руци држи класје. RIC II, стр. 224, бр. 20 С. 133 П=18 мм.
- ТРАЈАН
Рим
105 — 106 год.
- 18) Ав. IMP CAES NERVA TRAIAN AVG GERM. Глава с лоровим венцем на д. Рв. DACICVS COS V P P. Трајан у квадриги на л., држи лорову грану и скиптар. Са стране на колима представа Трајана, д. Викторија га крунише, л. Дачанин на коленима. RIC II, стр. 249, бр. 77 BMC III, стр. 50, бр. 142 С. 142 П=18 мм. Т=7,184 гр. ↑↓
- 106 — 107 год.
- 19) Ав. IMP TRAIANO AVG GER DAC PM TR P COS V P P. Попрсје наго, спреда. На л. рамену егида. Глава с лоровим венцем на д. Рв. SPQR OPTIMO PRINCIPI у три реда. Све у храстовом венцу. RIC II, BMC III и С. немају овакво по-прсје на аверсу. П=18 мм. Т=7,271 гр. ↑↙
- 107 — 108 год.
- 20) Ав. Исти. Попрсје у оклопу, огрнуто палудаментом виђено с леђа, на д. Рв. Исти. RIC II, стр. 254, бр. 150 BMC III, стр. 67, бр. 253 С. 581 П=18 мм. Т=7,215 гр. ↑↓
- 110 — 111 год.
- 21) Ав. IMP TRAIANO AVG GER DAC PM TR P. Попрсје у оклопу огрнуто палудаментом на д. На глави лоров венац. Рв. COS V P P SPQR OPTIMO PRINC. REST ITAL у отсечку. Трајан стоји на л. Десном руком диже Италију која клечи и држи куглу. Између њих дете. У л. руци Трајан држи свитак. RIC II, стр. 251, бр. 106 BMC III, стр. 85 бр. 404 С. 326 П=18 мм. Т=7,308 гр. ↑↘
- 112 год.
- 22) Ав. IMP TRAIANVS AVG GER DAC PM TR P COS VI P P. Попрсје у оклопу огрнуто палудаментом на д. На глави венац. Рв. FORVM TRAIAN у одсечку. Фасада тријумфалног лука на шест стубова, два се виде са стране. Улаз у средини. Између стубова четири нише у којима се налазе статуе. Горе кола са шест коња с преда, са сваке стране трофеј и две фигуре поред њега. RIC II, стр. 262, бр. 256 BMC III, стр. 102, бр. 509 С. 168 П=18 мм. Т=7,281 гр. ↑↙
- МАТИДИЈА
114 год.
- 23) Ав. MATIDIA AVG DIVAE MARCIANAЕ. Попрсје на д. На глави дијадема и ниске перли. Рв. PIETAS AVG. Матидија стоји спреда, глава на л., ставља руке на главе Сабине и Матидије млађе. RIC II, стр. 301, бр. 759 Тип BMC III, стр. 127, бр. 659 С. 9 П=18 мм. Т=7,286 гр. ↑↘
- ХАДРИЈАН
Рим
119 — 120 год.
- 24) Ав. IMP CAESAR TRAIAN HADRIANVS AVG. Глава на д. са лоровим венцем. Рв. PM TR P COS III. Нептун стоји на л. са огртачем на рамену, држи акростолиум и трозубац. RIC II, стр. 349, бр. 72 BMC III, стр. 257, бр. 125 С. 1079 П = 19 мм. Т = 7,319 гр. ↑↙
- ВЕСПАЗИЈАН
Рим
81 — 82 год.
- 25) Ав. DIVVS AVGVSTVS VESPASIANVS. Глава с лоровим венцем на д. Рв. S C на штиту који држе два козорога. RIC II, стр. 123, бр. 63 С. 496
- ТРАЈАН
Рим
114 — 117 год.
- 26) Ав. IMP CAES NER TRAIANO OPTIMO AVG GER DAC. Попрсје с егидом на д. на глави венац. Рв. PM TR P COS VI P P SPQR. FORT RED у отсечку. Фортуна седи на л., држи весло и рог изобиља. RIC II, стр. 267, бр. 321 С. 151.

НАПОМЕНЕ

- ¹ RIC I, стр. 140; за овај догађај упор. PWRE. Supplementband III, col. 380 и д., Машкин, *Историја старог Рима*, стр. 362.
- ² RIC I, стр. 140; PWRE, Supplementband III, col. 384; Машкин, *op. cit.*, стр. 361.
- ³ RIC I, стр. 142.
- ⁴ BMC II, стр. XLI.
- ⁵ Ljubić, *Skrovište rimskih carskih novaca iz prvog stoleća, otkriveno u Zemunu*, Rad JAZU, XXXVI, 1876, стр. 184, бр. 12.
- ⁶ A. S. Robertson, *Roman Imperial Coins in the Hunter Coin Cabinet Glasgow*, I. Augustus to Nerva, стр. 192, бр. 39.
- ⁷ RIC II, стр. 237; BMC III, стр. LVIII; Strack, *Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts*; Teil I, стр. 25 и д.
- ⁸ Auktionskatalog von Goldmünzen 9 Mai 1951, A. Hess, Luzern, T. III, бр. 103.
- ⁹ H. H. E. Craster, *Corbridge Second-Century Hoard*, Numismatic Chronicle (N. C.), 1912, Part III, T. XV, no. 10.
- ¹⁰ Plinius, Panegyric, 28,4: paulo minus, patres conscripti, quinque milia ingenuorum fuerunt quae liberalitas principis nostri acquisivit, iuvenit, adscivit. Spartianus, Vita Hadriani, VII, 8: pueris ac puellis, quibus etiam Traianus alimenta detulerat, incrementum liberalitatis adiecit. Упор. BMC III, стр. LXXVIII.
- ¹¹ BMC III, стр. LX.
- ¹² Jeločnik, *Najdba rimskih zlatnikov iz Emonne*, Situla 8, стр. 135, нап. 24.
- ¹³ Strack, *op. cit.*, стр. 24; BMC III, стр. LVIII и д.
- ¹⁴ Јелочник, *loc. cit.*, T. VII, бр. 13; RIC II, бр. 149; BMC III, бр. 252; Strack, *op. cit.*, Каталог бр. 100.
- ¹⁵ Strack, *op. cit.*, стр. 25.
- ¹⁶ N. C., 1912 T. XV, бр. 8.
- ¹⁷ Strack, *op. cit.*, Katalog, T. III, бр. 142 али је овде погрешје наго са егидом на л. рамену.
- ¹⁸ BMC III, стр. LXXVIII.
- ¹⁹ BMC III, стр. LX — LXI.
- ²⁰ Longden, JRS, 1931, стр. 131 и д.
- ²¹ Strack, *op. cit.*, стр. 136—137; стр. 202.
- ²² RIC II, стр. 243; BMC III, стр. LXXXIII.
- ²³ Laffranchi, *Die Daten der Reisen des Kaisers Hadrian*, Num. Zeitschr. 1962, стр. 115.
- ²⁴ Strack, *op. cit.*, Teil II, стр. 87; Katalog, T. II, no. 87 и 90.
- ²⁵ Ibid.
- ²⁶ Vita Hadriani 21,8 i d.: expeditiones sub eo graves nullae fuerunt; bella etiam silentio poene transcata. Pausanias, I, 5, 5: καὶ ἔς μὲν πόλεμον οὐδὲν ἐκούσιος κατέστη εἰρήνη μακρὰ δὲ γενήσεται, ὁππότεν ἔσται οὗτος ἀναξ.
- ²⁷ Strack *op. cit.*, стр. 70.
- ²⁸ Ibid.; Vita 12, 7: Germanis regem constituit.
- ²⁹ Suetonius, Domit., 7: addidit et quartum stipendium militi, aureos ternos. PWRE, s.v. Stipendium, col 2537.
- ³⁰ Упор. Ljubić, *loc. cit.*; Jeločnik, *loc. cit.*
- ³¹ N. C., 1912, стр. 265 и д.
- ³² Оставе из Текије, Гроцке, Бољетина: Р. Марић, *Саопштења завода за заштиту споменика I*, (сумарно објављене); остава из Ушћа код Обреновца — необјављена.
- ³³ Љ. Никић, *Цамије у Београду*, Годишњак града Београда, V, 1958, стр. 166 и д.
- ³⁴ М. и Д. Гарашанин, *Археолошка налазишта у Србији*, 1951, стр. 123.
- ³⁵ М. М. Васић, Годишњак СКА, XXI, (1907), 1908, стр. 303.
- ³⁶ Д. Гарашанин, *Неколико гробница из Београда*, Музеји 2, 1949, стр. 146 М. и Д. Гарашанин, *op. cit.*
- ³⁷ Ibid.
- ³⁸ Ibid.
- ³⁹ В. Кондић, *Археолошка налазишта у Београду и околини*: римски период, Годишњак музеја града Београда, III, 1956, стр. 78—83.
- ⁴⁰ Упор. Д. Гарашанин, *loc. cit.* стр. 153 и д.
- ⁴¹ Бројеви каталога одговарају бројевима слика на таблама.

LE DÉPÔT DES PIÈCES D'OR ROMAIN DE BELGRADE

Miloje Vasić

La collection de Ljubomir Kovačević est conservée au Musée National de Belgrade, comprend le dépôt des pièces d'or trouvé en 1889 près de la vieille Bataldzamija (Mosquée). Le dépôt contient des pièces d'or des souverains depuis Neron à Hadrian. Le dépôt avait 27 pièces dont 26 ont été achetées pour la collection de Kovačević. Aujourd'hui il a 24 pièces, mais les deux man-

quantés sont décrites dans les archives de Kovačević.

Les pièces avant Trajan sont simples et n'ont rien de spécifique. Beaucoup plus intéressantes sont les pièces de Domitien avec, au revers l'inscription GERMANICUS COS XVII et à l'avers la tête nue de l'empereur, détail inconnu jusqu'à présent dans la littérature.

Dans le dépôt ne figurent pas les pièces d'or des premières années du règne de Trajan. La pièce n° 18 avec l'inscription au revers DACICUS COS V PP est datée de 104—105 comme l'avers le IMP CAESAR NERVA TRAIAN AVG GERM, elle a été certainement faite dans la première partie avec le titre COS V au revers. Le portrait se rattache aussi à la première période (avant l'an 103). Cette émission est accompagnée de l'inscription IMP TRAIANO AVG GER DAC PM TR P COS V PP sur l'avers et de SPQR OPTIMO PRINCIPI dans le revers, encadré d'une couronne de feuilles de chêne. Dans le dépôt ce trouve deux pièces qui diffèrent par leur présentation de l'avers. Sur la pièce n° 20 la buste et de dos dans l'armure, couvert de la cape du Prince (paludament). Tandis que sur la pièce n° 19 la buste est nu avec l'égide sur l'épaule gauche. Cette pièce est inconnue dans la littérature. La présentation du portrait est entre les pièces n° 18 et 19.

Dans le catalogue des enchères de A. Hess de 1951 (note ad 8) se trouve une pièce semblable au n° 20, le revers et les lettres de l'avers sont exécutées de la même manière. (Fig. 25). Les qualités de style du portrait sont les mêmes, mais la tête est ici beaucoup plus large et elle occupe presque toute la surface du champ. Une pièce identique a été trouvée dans le dépôt de Corbridge — Grande Bretagne (note ad 9).

Ces pièces sont accompagnées d'une pièce de l'émission COS PP SPQR OPTIMO PRINCIPI, dans le fragment REST ITAL. Cette pièce se situe à l'époque transitoire du cinquième au sixième Consulat.

En examinant les portraits des pièces dans le dépôt, ainsi que les parallèles citées nous arrivons à une chronologie déterminée de l'émission SPQR OPTIMO PRINCIPI dans la couronne, en présumant que le travail est fait par une officine seule (V. N. 12). Au début du règne la tête du portrait de Trajan à l'avers est une grande tête remplissant tout le champ, tête aux traits parqués, au front convexe, et aux lèvres fortes. Ce premier portrait dure de 105—106 et à cette époque appartient le premier portrait de Trajan du dépôt n° 18. Après 105—106 le portrait diminue, il est plus beau, moins fruste, plus idéalisé mais

dans les premières émissions il suit de près le portrait de 106—106, ce qui est évident sur le portrait de la pièce n° 19, qui est datée de 106—107. Ici nous pouvons émettre une hypothèse fondée sur les pièces du dépôt. S'il n'y a pas eu plusieurs officines romaines fabricant des pièces il est très probable que dans la période allant de 105—106 à 111, c'est à dire à l'époque du cinquième Consulat, le portrait changeait chaque année, de telle manière qu'en 107—108 il avait l'aspect de la pièce n° 20. Durant cette année le portrait prend des dimensions plus grandes, comme celles par exemple du catalogue des enchères et de Corbridge. Au cours du développement ultérieur des émissions avec ce type de revers la légende est réduite à SPQR OPTIMO PRINC (note 14) avec la couronne soigneusement ciselée. Le portrait de l'avers se situe entre notre n° 20 et la pièce du catalogue des enchères de Corbridge et elle est probablement parallèle à celle-ci durant 109. En 110 la légende change sur le revers parce qu'elle s'élargit avec COS V qui passe à l'avers. A cette émission appartient une autre pièce de Corbridge (V. P. 17) avec à l'avers IMP TRAIANO AVG GER DAC PM TR P et au revers COS V SPQR OPTIMO PRINC cernt par la couronne. Le style du portrait continu le style du portrait du catalogue des enchères mais les lettres de la légende aux larges traits et en composition large montrent un style nouveau. A ce style et à ces inscriptions des portraits appartient la pièce avec REST ITAL du dépôt de Belgrade qui peut être datée de 110—111. La dernière pièce de Trajan avec la légende IMP TRAIANUS AVG GER DAC PM TR O COS VI PP et FORUM TRAIAN se situe à l'an 112.

Le dépôt s'achève sur une pièce d'Hadrien avec l'avers IMP CAESAR TRAIAN HADRIANUS AVG et au revers PM TR COS III — Neptun y est debout à gauche avec le trident et l'acrostolium. Le revers est certainement en rapport avec le voyage d'Hadrien en Espagne en 120, et on pourrait le situer à la fin de 119 ou au début de 120. Cela doit être aussi la date de l'enterrement du dépôt parce que la pièce est si bien conservée qu'il n'est pas possible qu'elle ait été en circulation plus de deux ou trois mois.